

Justitiedepartementet

Yttrande över betänkandet Stora brottmål - nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38)

Dnr Ju2019/02387/Å

Inledning

Hovrätten har tidigare yttrat sig över betänkandena *Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål* (SOU 2017:7) och *Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål* (SOU 2017:98).

Hovrättens remissyttrande avser främst de författningsförslag som direkt berör hovrättens verksamhet.

Starkare incitament för utredningsmedverkan (avsnitt 5 i betänkandet)

I denna del föreslår utredningen två olika vägar för åklagare att ge en brottsmisstänkt person incitament att medverka i utredningen. Det är vanskligt att bedöma i vilken utsträckning de föreslagna metoderna kommer att öka misstänkta personers benägenhet att medverka i brottsutredningar. I ett generellt perspektiv framstår emellertid utredningens förslag som värda att prova i praktiken. Hovrätten har dock flera synpunkter på de konkreta förslagen. Sammanfattningsvis innebär synpunkterna att hovrätten tillstyrker förslaget om utfästelsebeslut i de stora dragen, medan hovrätten ställer sig tveksam till förslaget om utökade möjligheter till nedläggning och begränsning av förundersökning.

När det först gäller de föreslagna s.k. *utfästelsebesluten* kan det konstateras att det inte kommer att vara möjligt för en åklagare att frånträda ett sådant beslut även om efter talans väckande tillkommande eller förändrade gärningsomständigheter leder till att en gärning, som omfattas av beslutet, slutligen bedöms som ett mycket allvarigare brott än vad åklagaren först utgick från. Hovrätten har härvid uppfattat att utredningen utgår från gärningsbegreppet i den mening som avses i 30 kap. 9 § rättegångsbalken (RB). Utredningen har medvetet valt att inte förse de nya bestämmelserna med en s.k. ventil för de fallen. Så som utredningen har

berört skulle en sådan ventil riskera att urholka trovärdigheten i utfästelsebesluten och göra reformen mindre effektiv. Det kan dock påpekas att i speciella undantagsfall kan det förekomma att ett utfästelsebeslut omfattar en gärning som i ett skede var att bedöma som t.ex. grov misshandel men som efter det att åtal har väckts – på grund av att målsäganden har avlidit som följd av gärningen och åtalet därför justeras – är att bedöma som mord. I ett sådant fall skulle utfästelsebeslutet i praktiken leda till att påföljden för mord skulle stanna vid en strafftid mycket långt under minimum för sådant brott. Utredningen har emellertid klargjort att effekter av sådant slag måste godtas. I det perspektiv hovrätten har att yttra sig invänder hovrätten inte mot det synsättet.

Mer bekymmersamt är frågeställningar rörande åklagarens (och därmed rättens) utrymme att frånträda ett utfästelsebeslut. Det är inte osannolikt att i vissa av de fall en åklagare anser att det föreligger förutsättningar enligt (den föreslagna) 23 kap. 4 e § RB att frånträda ett utfästelsebeslut, så kommer den tilltalade att anmäla en annan uppfattning och kräva att utfästelsen alltjämt gäller för rättens påföljdsbestämning. I betänkandet berörs inte frågan om vem – åklagaren eller rätten – som slutligen har att avgöra den saken, möjligen för att utredningen anser det självklart att åklagaren ensam förfogar över frågan. Rättssäkerhetsskäl talar dock för att det bör ankomma på rätten att pröva om utfästelsebeslutet alltjämt gäller. Med den utgångspunkten kan det, när åklagaren vill frånträda utfästelsen, uppstå en ”rättegång inom rättegången” i fråga om utfästelsebeslutet; något som skulle motverka utredningens generella syfte att åstadkomma effektivare handläggning av t.ex. stora brottmål. Enligt hovrättens uppfattning talar dock rättssäkerhetsskäl för att en sådan följd måste godtas, om åklagaren ska ha en möjlighet att i vissa fall frånträda beslutet. Under alla förhållanden måste det av de nya bestämmelserna tydligt framgå om det är åklagaren ensam eller rätten som avgör om utfästelsebeslutet alltjämt gäller. Så är inte fallet med de föreslagna bestämmelserna.

De angivna förutsättningarna för åklagaren att frånträda ett utfästelsebeslut är vidare tämligen allmänt hållna. Det kan förväntas att det i rättstillämpningen kommer att råda viss osäkerhet om bestämmelsens närmare innebörd, särskilt beträffande orsakssambandet mellan t.ex. under huvudförhandlingen ändrade uppgifter från den misstänkte och den något diffusa effekten; att ”förutsättningarna för beslutet uppenbart inte längre är uppfyllda”. Det kan också påpekas att det förhållandet att åklagaren i en viss situation har rätt att frånträda ett utfästelsebeslut, inte i sig innebär att det inte förekom någon utredningsmedverkan som rätten enligt 29 kap. 5 § brottsbalken ska ta hänsyn till.

En föreslagen följd (enligt 20 kap. 8 a § RB) av ett utfästelsebeslut är att en målsägande, beträffande en gärning som omfattas av beslutet, inte får justera åtalet (genom att i gärningspåståendet t.ex. lägga till gärningsomständigheter som är nödvändiga för att uppnå en fällande dom). De föreslagna bestämmelserna hindrar inte åklagaren från att göra sådana justeringar, men åklagaren kan förstås inte alltid förväntas ha samma uppfattning som målsäganden. Denna begränsning av målsägandens möjlighet att påverka processens ram framstår inte som sakligt motiverad, så länge regelverket i övrigt förutsätter att en målsägande kan biträda ett åtal eller ensam föra ansvarstalan. Det kan vidare nämnas att den föreslagna regeln inte synes avse fall i vilka målsäganden enligt 9 § andra stycket samma kap. har övertagit ett av åklagaren nedlagt åtal; detta framstår som inkonsekvent. Hovrätten tillstyrker inte förslaget i detta avseende.

För det fall en regel i linje med föreslagna 20 kap. 8 a § RB ändå införs bör det samtidigt klargöras i vilken mån ett utfästelsebeslut hindrar målsäganden att åberopa ytterligare gärningsomständigheter som grund för en skadeståndstalan. Om målsäganden skulle vara förhindrad att i sin med brottmålet kumulerade skadeståndstalan åberopa sådana omständigheter, kan det tänkas att skadestandsfrågor i ökad utsträckning kommer att avskiljas för att behandlas i tvistemål. Det är nämligen svårt att se hur ett utfästelsebeslut skulle ha en för målsäganden begränsande effekt i ett avskilt tvistemål, men även den frågan bör klargöras i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Hovrätten vill också anmärka att det kan finnas skäl att under den fortsatta beredningen utreda vilken effekt ett utfästelsebeslut kan ha för det fall att åklagaren i ett senare skede beviljas resning till men för den tilltalade. Gäller utfästelsen även i det resta målet?

Det andra föreslagna sättet för en åklagare att ge en brottsmisstänkt person incitament att medverka i utredningen av visst brott avser utökade möjligheter att *lägga ned eller begränsa en förundersökning*.

Om en förundersökning läggs ned eller begränsas kan ett sådant beslut visserligen generellt sett anses utgöra ett slags förmån för den brottsmisstänkte. Beslutet innebär dock att det aldrig blir utrett om den misstänkte faktiskt hade gjort sig skyldig till det brott som misstanken avsåg, och att det således förblir okänt vilken eventuell vinst för den misstänkte som beslutet medförde. Den misstänktes förmån av att en brottsutredning läggs ned eller begränsas är således inte kvantifierbar på något för straffprocessen användbart sätt. Hovrätten noterar vidare att den utredningsmedverkan som kan föranleda ett beslut om nedläggning/begränsning måste beaktas på vanligt sätt enligt 29 kap. 5 § brottsbalken, varvid förekomsten av ett sådant beslut helt saknar relevans för påföljdsbestämningen.

De nu gällande bestämmelserna i 23 kap. 4 a § RB om nedläggning/begränsning av förundersökning är motiverade av det generella behovet att prioritera begränsade resurser. Det har i det perspektivet ansetts acceptabelt att bl.a. målsägandens intresse av förundersökning och lagföring av den misstänkte i vissa fall får stå tillbaka. Utredningens förslag utgår dock inte alls från det generella behovet av resursprioritering, utan utgår i stället från behovet av att initiera utredningsmedverkan, med möjligheten till nedläggning/begränsning som ett verktyg. I den föreslagna författningstexten (4 b § samma kap.) anges att ett sådant beslut får fattas bl.a. om ett väsentligt enskilt intresse inte åsidosätts. Detta begrepp används i bl.a. den nu gällande 4 a §, men utredningen har i motiven gjort klart att vid tillämpning av den nu föreslagna bestämmelsen ska begreppet ha en annan innebörd, varvid målsägandens intresse tillmäts relativt mindre vikt. Redan det förhållandet att ett visst rättsligt begrepp avses ha olika innebörd i näraliggande bestämmelser inger betänkligheter. Till det kommer att frågan huruvida den absoluta åtalsplikten ska förenas med ytterligare undantag, till nackdel för en målsägande, är principiellt viktig och bör bedömas i ett större sammanhang. Särskilt med beaktande av förslaget om möjligheten till utfästelsebeslut framstår det som tveksamt om det finns ett tillräckligt tungt vägande behov av utökade möjligheter till nedläggning/begränsning av en förundersökning. Utredningen har inte övertygande motiverat varför de generella skälen för den allmänna åtalsplikten

väger lättare än behovet av att kunna ge incitament till utredningsmedverkan på detta sätt. Hovrätten ställer sig därför tveksam till förslaget i denna del.

Enligt 20 kap. 8 a § RB ska en målsägande – liksom har föreslagits för utfästelsebesluten – inte få justera åtalet avseende en gärning som omfattas av beslutet att lägga ned eller begränsa en förundersökning. Det är svårt att se något sakligt skäl för att inte målsäganden – men väl åklagaren – ska kunna t.ex. lägga till en gärningsomständighet så länge denna inte innebär att det justerade gärningspåståendet kommer att avse en bortbegränsad del av den ursprungliga misstanken. Hovrätten anser att förslaget i denna del inte är tillräckligt motiverat.

De synpunkter som hovrätten i övrigt har redogjort för angående 20 kap. 8 a § RB i förhållande till utfästelsebeslut är aktuella även när det gäller de nu aktuella besluten om nedläggning/begränsning.

Hovrätten noterar att även när åklagare har fattat beslut om att lägga ned eller begränsa en förundersökning kan åklagaren i undantagsfall frånträda det beslutet (23 kap. 4 c § RB), genom att besluta om återupptagande eller utvidgning av förundersökningen. Det torde – till skillnad från vad hovrätten har anfört ovan om frånträdande av utfästelsebeslut – inte i något sammanhang kunna ankomma på rätten att pröva om åklagaren har haft fog för ett beslut om återupptagande/utvidgning.

Ett ökat fokus på förberedelsen (avsnitt 6 i betänkandet)

Utredningen föreslår att ett förberedelsesammanträde i brottmål ska hållas om en part begär det och det inte är uppenbart obehövt. Regeln ska gälla även i hovrätt, i alla brottmål oavsett omfång och svårighetsgrad. Det är visserligen inte svårt att konstatera att förberedelsesammanträden nog borde hållas i fler mål än vad som sker i dag. Det är dock, åtminstone vad gäller processen i hovrätt, inte påkallat med en presumtionsregel om sammanträde. Under alla förhållanden inte med en så stark presumtion som den föreslagna regeln uttrycker.

Vidare kan det i vissa fall te sig mycket opraktiskt att hålla ett förberedelsesammanträde, t.ex. för att en begäran om det inkommer mycket nära inpå en huvudförhandlings början. Enligt utredningen kan domstolen då avstå från sammanträde eftersom det vore ”uppenbart obehövt”. En sådan tolkning av detta begrepp framstår dock som ansträngd. Det är närmast självklart att undantag måste kunna göras av praktiska skäl, men då i enlighet med en uttrycklig regel om detta.

I övrigt har hovrätten ingen erinran mot förslagen enligt detta avsnitt.

Ett tydliggörande av domares processledande roll (avsnitt 8 i betänkandet)

Hovrätten ansluter sig till utredningens förslag beträffande ändrad lydelse av 35 kap. 6 § RB.

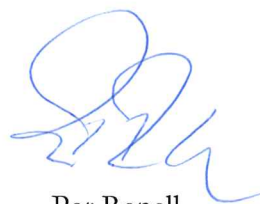
Vidare ansluter sig hovrätten till förslaget så som det uttrycks genom ny lydelse av 14 § samma kap. Det bör dock övervägas om inte redan författningstexten ska ange vad som ska beaktas vid bedömningen om ett framläggande av en skriftlig berättelse vore uppenbart olämpligt (liksom de hänsyn som anges i bestämmelsens tredje punkt). Möjligen kan också 14 § förenklas på så sätt att den tredje och den föreslagna fjärde punkten läggs samman till en punkt. Enligt hovrättens uppfattning är det vidare – i linje med vad som gäller generellt för rättens uppgift att avgöra vilken bevisning som ska få läggas fram och i vilken form det ska ske – inte givet att ett framläggande av en skriftlig berättelse måste förutsätta att båda parter godtar det.

Detta ärende har handlagts av hovrättspresidenten Anders Hagsgård, hovrättslagmännen Åke Thimfors, Hjalmar Forsberg, Eva Ahlquist och Henrik Wiman samt hovrättsrådet Per Renell.

På hovrättens vägnar

Anders Hagsgård

Per Renell